

Kielitieteen periaateoppia.

M. AIRILA: **Johdatusta kielen teoriaan. II. Kielen äänneasu ja sen muuttuminen.** Porvoo—Helsinki 1946. 118 s.

Prof. M. Airila esitti aikoinaan yliopistossa kielitieteen periaateopista luentosarjan, jota kohtaan tunnettiin suurta harrastusta. Tämä luentosarja näyttää muodostavan rungon teoksessa Johdatusta kielen teoriaan, mistä tähän mennessä on ilmestynyt kaksi osaa. Ensimmäinen, sanain merkityksen muuttumista käsittelevä osa (ilm. 1940) on aikaisemmin esitelty Virittäjän lukijoille (1941 ss. 124—126); toisen, vasta ilmestyneen osan aiheena on kielen äänneasu ja sen muuttuminen.

Kirjassa tehdään aluksi selkoa kielen tutkimisen periaatteista 1700-luvun lopulta nykyaikoihin asti. Lyhyesti ja sattuvasti esitellään uudemmatkin suunnat, kielitieteellinen idealismi, sosiologinen koulu, strukturalismi, fonologia ja logistiikka. Olisi kenties ollut suotavaa, että olisi hiukan laajemmin omistettu huomiota kysymykselle, millaisen jalansijan eri tutkimussuunnat ovat saaneet meikäläisessä filologiassa. — Sitten seuraa luku »Äänteenmuutokset», mikä alkaa esityksellä äänteenmuutosten ryhmittelystä. Tämän jälkeen tarkastellaan kielen äännerakenteen muuttumisen syitä ja esitellään Wilhelm Wundtin ja Hermann Paulin tunnetut teoriat. Viimeksi mainitun käsityskantaa (helpommuusperiaatetta), johon tekijä suhtautuu sängen suopeasti, valaistaan oivallisesti suomalaisen aineiston avulla. Vieraan kielen vaikutusta käsittelevässä luvussa Airila selittää mm., että lounaismurteiden erikoispiirteistä monet ovat ruotsin vaikutuksesta syntyneet, esim. sisäheitto, loppuheitto, *hk* > *kk*, *ht* > *tt*, diftongien avartuminen *ie*, *uo*, *üö* > *iä*, *ua*, *üä*. Näitä, luullakseni osittain uusia havaintoja on pidettävä arvokkaina ja nähtävästi hyväksyttävänä. — Tämän jälkeen seuraa kirjan keskeisin osa »Ovatko äänteenmuutokset poikkeuksettomia?». Nuorgrammaattisen suunnan poikkeuksettomuus-teoria saa osakseen hyvää harkintaa osoittavaa, runsaaseen aineistoon

perustuvaa kritiikkiä, jonka aiheellisuutta ei käy kieltäminen. Tekijän kanta kiteytyy lopputulokseen: »Kielessä esiintyy pysyvien äännesääntöjen mukaisten muutosten ohella myös sporadisia, tarkoin selittämättömiä ääntenmuutoksia. Pysyvät äännesäännöt ovat yleensä poikkeuksettomia; kuitenkin äänteelle (tai äännteille) kuuluva merkitystehtävä, vieläpä selvittämättömätkin syyt voivat rajoittaa niiden ehdottomuutta». Tämän luvun sisällöstä haluaisin erikoisesti mainita ne kohdat, joissa käsitellään lausepainon ja tempon osuutta ääntenmuutoksiin sekä pääteaineksen säilymistä merkityksen kannattajana. Kirjan lopussa tulee puhe analogiasta, kontaminaatiosta ja kansanetymologiasta.

Prof. Airilan kirjassa on melko runsaasti esimerkkejä. Silti olisin mielelläni nähnyt niitä aika lailla enemmän. Erittäinkin suomen murteista olisi ollut helposti saatavissa hyvää lisäaineistoa. Myös paikannimistö olisi tarjonnut huomattavan lisän. Esimerkkisanojen merkityksiä on kovin säästeliäästi (esim. s. 88 *rova* ja *niva* jätetty selittämättä). — Kielen äänne-asun muuttumista käsittelevässä teoksessa olisi ehkä ollut paikallaan huomauttaa erikseen siitäkin, että jotkin paikannimet ja vanha kansanruno (laajasti ymmärrettynä) voivat jäädä syrjään murteessa tapahtuvilta ääntenmuutoksilta ja siten säilyttää vanhaa äännekantaa.

Esitystapa on yleensä virkeätä ja selvää. Nähtävästi on pyritty täsmälliseen ja lyhyeen sanontaan. Lyhyiden tavoittelusta johtuneen paikoin ilmenevä kireys ja katkonaisuuskin. Tästä ei tosin aiheudu epäselvyyttä. Joitakin oudontuntuksia lauseita olisi ollut syytä tarkistaa, esim. s. 12: »On niinikään, vaikkei yhtä pakottavaa, aihetta olettaa, että sekä gootin että keltin kielillä on sama alkuperä kuin sanskritilla, ehkäpä muinaispersiakin voidaan lukea samaan perheeseen»; ss. 31—32: »Silmään pistävää on sanan loppuäänteen tai loppuäänteiden kato, — niinpä suomessa suppeammin tai laajemmin — *k, h, t, n* sekä loppuvokaali»; s. 54: »*vuotna* > *vuonna* on häviö täydellistä»; s. 83: »Siksi tapahtuu myös muutos *sodan* > *soan* ja muissa yksityistapauksissa»; s. 86: »Gamillschegin esityksen ponsi näyttää olevan siinä, että sellainenkin muutos, jota historiallinen tutkimus voi pitää ulkonaisista vaikutuksista riippumattoman omaperäisen kehityksen tuloksena, murremaantiede voi osoittaa erilaisten risteilevien kehitystendenssien lopputulokseksi». Muodot *ylisaksa* (pro yläsaksa), esim. s. 14 ja *tälläinen* (pro tällainen, pitkin teosta) poikkeavat siitä, mihin on totuttu. Välimerkien käyttö eroaa niinikään toisinaan totunnaisesta (huom. esim. kysymysmerkki sellaisessa tapauksessa kuin: »... täytyy... kysyä, ovatko nämä ehdottomasti sosiaalisia?»; näin s. 22).

Teoksen asiasisältöä vastaan on nähdäkseni vain vähän huomauttamista. S. 61 esitetään Wiklundin mukaan joukko hänen olettamiaan skandinaavisia lainasanoja, joiden suomeen siirtyneissä muodoissa on metateesi. Useimmat näistä selityksistä tuskin pitävät paikkaansa. Esim. suomen *pilkka* ei ole germaanisiperäinen, vaan se on yhdistettävä syrjäänin sanan *bil'k* '(hevosen, lehmän tai sonnin) otsatähti' (UOTILA Vir. 1937 145—150, 1945 196—197). Samalla sivulla oleva maininta: *marras* < sanskr. *mṛtas* on kummallinen. Virtain ym. murteen *sierna* 'ratakisko' tuskin palautuu, kuten s. 62 esitetään, suoraan asuun *skena*, vaan *r* lienee peräisin ruotsin sanan monikosta (*skenorna* tjs.). Epätarkka on s. 73 annettu seli-

tys, että viron *aitäh* < *auta* jumala (pro esim. *avita*). S. 103 esitetty Yrjö Koskisen kontaminaatiomuoto *altimiseen* on peräisin v:n 1851 Suomi-kirjasta (eikä v:n 1857). S. 110 sanotaan epäselvästi: »*Karkku* on kansanety-mologisesti yhdistetty *karkuuseen*». Paikkakunnalla nimittäin vielä nykyi-sinkin kerrotaan tämän pitäjännimen saaneen alkunsa »*karkuun*» menemi-sestä. S. 34: »*säršild* > *šäršild*», p.o. : *säršild* > *šäršild*. S. 25 mainitaan Aarni Penttilän teos väärin »Itämeren suomalaisten kielten painotusoppia», po. »Suomen ja sen lähimpien sukukielten painotusoppia». Lähdeviittauk-sissa — niitä olisi pitänyt olla huomattavasti enemmän! — on useita vir-heellisyyksiä.

Kirjan käyttökelpoisuutta ajatellen sanahakemisto olisi ollut paikal-laan. Tämä koskee myös sarjan ensimmäistä osaa.

Johdatusta kielen teoriaan II on tavallaan urauurtava teos, sillä mi-tään vastaavanlaista kielen teorian yhtenäisesitystä suomen ja suomen-sukuisten kielten valaisemana ei tätä ennen ole ollut. Prof. Airilan pereh-tyneisyys alan kysymyksiin tekee kirjasta luotettavan oppaan, jonka il-mestymistä on iloiten tervehdittävä. Sen lukee jokainen asianharrastaja hyödykseen ja opikseen. Teoksen esipuheesta käy selville, että tekijä on suunnitellut sarjansa Johdatusta kielen teoriaan laajemmaksikin. On har-taasti toivottava, että tekijä saisi viedyksi suunnitelmansa loppuun.

Pertti Virtaranta.